

„Hej, Mindenség Déva-vára...”

(Följegyzések)

– Egy írónak Romániában kell élnie – érvelt **Eörsi István** 1965 kora nyarán, igencsak korai órán a Forum klubjában. Hangja rekedtes volt, érződött, hogy az egész éjszakát átbeszélte. Sajnálkoztam, hogy ezt az időt nem a közelében töltöttem, mivel ekkor kezdett alkalom nyílni arra, hogy részünkre, hogy teljesebben áttekintsük a magyarországi helyzetet, és egyáltalán hogy ottani írókkal kerülhessünk kapcsolatba, tudomásul véve, hogy a világban a Forum klubján kívül is egzisztálnak a maguk fizikai valóságában tapintható magyar írók, és nem csupán szöveg formájában, és a szövegen túl is van még személyes mondanivalójuk. **Eörsi** ezen a reggelen 1956-nak olyan vonatkozásait is szóba hozta, amelyekről mi nem tudhattunk, arra a végkövetkeztetésre jutva, miszerint „nem Nagy Imrét, hanem Kádárt kellett volna fölakasztani”, ami így, kimondva, rettenetes eretnekiségnek számított, hiszen köztudott volt, mily jó a viszony Tito és Kádár között, habár Tito Nagy Imrét is támogatta – ez a legenda járta –, s a magyarországi 56-osoknak fogalmuk sem volt arról (talán még ma sem tudatosodott bennük), hogy Tito Nagy Imrét előzetes titkos megegyezés alapján – amelynek megkötése céljából Hruscsov azokban a napokban suttymban Tito kedvenc táborhelyén, a Brioni-szigeteken járt – kormányostul kiszolgáltatta az oroszoknak. Ebben az az ironia, hogy az 56-os magyar forradalmárok Tito nevével az ajkukon estek el, és ez is csupán alkalom arra, hogy örök érvényű történelmi tanulságot vonjunk le belőle. Az ügyet az teszi háborzongatóvá, hogy Tito egy nyilatkozatában mindezt még be is ismeri, miszerint azért intézte így, mert 56-ban Budapesten „régikommunistákat gyilkoltak meg”, és nem vette volna annyira a szívére a dolgot, az néhány rendőrral végeznek, vagy olyanokkal, akikre haragudott a nép, de régi kommunistákkal!

Így tehát mindkét helyen a „régikommunisták” uralma alatt élünk tovább, **Eörsitől** még azt is megtudtam, hogy az édesanyja Munkást szíve. Én a magyar cigaretták közül akkor csak a Tervet ismertem, és Tito abban az időben még nem nyilatkozott, a JKSZ tekintélye (értsd: terrorja) épp fogyatkozásban volt, tartott a liberális korszak, és az egyetemen olyan „régikommunista” tartott eretnek előadásokat, mint Sinkó Ervin. A nem annyira régi és egyáltalán nem

eretnek kommunisták többsége elvakultan gyűlölte. Előbb azzal voltam, hogy ezek mind egy szálíg kommunista antiszemita, ha lehetséges ilyesmi, mivel a szolgálati szabályzat, vagyis a pártstatútum ezt nem tette lehetővé. Azután kiderült, hogy némely zsidók sem fukarkodnak a Sinkó íranti gyűlölettel. Odaadón gyűlölték. Ma sem tudnám pontosan megmondani, miért. Gyűlölték a katedráját, gyűlölték a hallgatóit; bizonyára az eszméket is, amelyeket vallott. Magyarországi korosztálybelieit, akik képtelenek voltak fölemelkedni a földszintről, könyvekben fricskákat küldöztek felé. „Miután úgy hallok, hogy Jugoszláviában egyetemi tanár, talán mostanra kigyógyult a krisztianizmusából”. – Kigyógyult, sőt! Hihetetlen apokrif dolgokat tudott.

Végül **Eörsi István** azt is megmagyarázta, miért kell egy írónak a korabeli – ám az is lehet, hogy a mai – Romániában élnie: mert a társadalmi kóros olyan szintre jutott, hogy a világban példa nélkül áll; talán a mi jelenlegi jugoszláv helyzetünket lehetne csupán hozzá hasonlítani, illetve ha egészen kiteljesedik, bizonyára túl is tesz majd rajta. Tehát aki írónak tartja magát, annak ilyen országban kell élnie, elsősorban az élmény miatt, továbbá azért is, mert döntő fontosságú tapasztalatokra lehet szert tenni, az emberiség hasznát szolgáló következtetéseket lehet levonni. A szocializmus eltűnése a társadalmi rendszerek közül sokkalt jelentősebb történelmi folyamat, mint a megjelenése volt. Most dől el, hogy kinyitják, avagy befalazzák-e ezt a szácutcát.

Ott, a derekán járva azonban – 1965-ben – nem volt mód egyértelműen megállapítani, hogy ez ténylegesen szácutca-e, és ha valaki bele is fogott ennek a taglalásába, nemigen hagyták nem hogy befejezze, hanem akár el is kezdje a mondókáját: szikrázott az öntudat. Ezt az öntudatot viszont ma már inkább lehetne félelemnek nevezni, habár mindenütt akadtak, akik nagy kedvvel féltek és odaadón szolgáltak, mert ez olyan férfiasnak tűnt! Amilyenek a hatalom csak tűnhet. Kíméletlen rámenősséget követelt a cél érdekében, ami végső soron a szocializmus kiépítése volt, a „Mindenség Déva vára”-nak (Utassy, Bella? Kinek a sora ez?) a fölhúzása.

De akkor, 1965-ben én még nem tudtam sem Utassy József, sem Bella István létezésé-

ről, a mi irodalmunk merőben másfelé orientálódott, déli meg nyugati irányban kíváncsiszkodott, és ennek a szellemi hatása remélem, világosan ki is mutatható – aki nem akarja észrevenni, önmagát csapja be. S hogy eközben elszikkadt volna a nemzeti irodalomhoz való kötődés? Elég kevesen ismerik töviről hegyire az itteni irodalmat, s ebből ered, hogy az ilyen irányú véleménynyilvánítás szükségszerűen igencsak fölületes, és leginkább az irodalomon kívüli eső funkciója van. „Nekünk nem lehet ez a célunk!” – írja a kritikus, és kitűnik, hogy ostoba fickó, mert semmiféle célja sincs, illetve irányítási szeretne, mert megtették irányítónak, csupán még azzal nincs tisztában, miként a megbízói sem, hogy mit is kellene irányítania. Ezt az irodalmat hétprobás régi kommunisták sem tudták az utóbbi harminc évben egy pillanattal sem megnyugtatóan irányítani, most meg már nyilvánvaló, hogy az egész félig-meddig az ördögé. Esetleges írónak a magánügye lett, és innentől mindenfajta kritika neveléses, sőt tolokodás- és rágalmazás számba megy. Mások magánügyeit feszegetni... Ezentúl majd minden leírt sorának örülnünk kell, és az állami támogatás megfogyatkozásából – amellet, hogy ez a katasztrófa – annyi hasznunk lesz, hogy esetleg összédől a pártállamban föllállított irodalmi hierarchia.

Tehát: Éljen az irodalmi republika! (A természete szerint, szerencsére, csupán elméletben valósítható meg. Vagy még úgy sem, hanem simán megmarad utópiának...)

Biztató, hogy szerencsésen túléltük az effajta kifejezések és fölülről eredő sugalmazások garmadáját: művészileg (s ezért eszmeileg is) hiteltelen; felelős marxista kritikai szelekció; elvi-esztétikai eklektizmus; elutelen csoportszemlélet; szocialista értéktendencencia – mily sokba kerülhetett ezeknek a kifejezéseknek a kiagyalása! De a pozícióharcban igencsak hatások lehetnek: nyelvi múzeumokban kellene valamennyit kiállítani.

1965 kora nyarán a fülünkig ért az árny. Tolnai Ottó egy éjszaka még gátórségen is volt. Úgy néztem rá, mint egy Storm-hőse, a Viharlovásból. Különben az Új Symposiumot szerkesztette. Rendkívül mulatságos elfoglaltság!

BRASNYÓ István